

PROFESOR EDWARD POTKOWSKI (10 MAJA 1934–31 LIPCA 2017)

W 2014 roku wraz z dwoma moimi doktorantami brałam udział w konferencji w Lublinie poświęconej problematyce dawnej książki, zarówno rękopiśmiennej, jak i drukowanej, pod tytułem *Exemplis discimus*. Była ona dedykowana znakomitemu znawcy dawnej książki i bibliologowi profesorowi Edwardowi Potkowskiemu, który właśnie obchodził 80. rocznicę swych urodzin. Profesor wyglądał znakomicie, tryskał humorem i trafnymi dygresjami, dokonując podsumowania obrad. Nie przypuszczałam, że będzie to moje ostatnie z nim osobiste spotkanie.

W osobie zmarłego 31 lipca 2017 roku w wieku 83 lat profesora Edwarda Potkowskiego utraciliśmy zasłużonego badacza polskiej i powszechnej historii średniowiecza, historii kultury, a przede wszystkim znakomitego znawcę książki rękopiśmiennej i drukowanej. Urodził się oraz spędził dzieciństwo i wczesną młodość w niewielkim wielkopolskim mieście Sulmierzycach. Z miastem tym utrzymywał kontakt do końca życia, ciesząc się przyznaniem mu w 2007 roku tytułem jego Honorowego Obywatela.

Po ukończeniu I roku na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego (1955–1956) kontynuował studia w Instytucie Historii Uniwersytetu Warszawskiego, które ukończył w 1960 roku. Pod kierunkiem prof. Tadeusza Manteuffla przygotował w 1967 roku pracę doktorską, którą w 1973 roku, po uzupełnieniu, opublikował w Warszawie pod tytułem *Dziedzictwo wierzeń pogańskich w średniowiecznych Niemczech*. Profesora Manteuffla uważał za swego naukowego Mistrza, zachowując dlań wielki szacunek i poważanie. Studia pogłębiał następnie podczas zagranicznych pobytów stypendialnych w Niemczech i we Francji, gdzie zapoznawał się z najnowszą literaturą z zakresu historii średniowiecznej kultury oraz z wydawnictwami źródłowymi. Systematycznie zdobywana wiedza w archiwach i bibliotekach polskich i zagranicznych umożliwiła mu podjęcie tematu pracy habilitacyjnej i jej obronę w 1979 roku. Tytuł naukowy profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych uzyskał 10 lat później, a w 1997 roku – tytuł naukowy profesora zwyczajnego.

Z Uniwersytetem Warszawskim prof. Edward Potkowski był związany w latach 1963–1986, tam w latach 1978–1981 sprawował funkcję wicedyrektora Instytutu Historii. W 1986 roku przeszedł do Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, gdzie pracował aż do przejścia na emeryturę w 2004 roku. W latach 1981–1986 został powołany na stanowisko dyrektora Archiwum Głównego Akt Dawnych

w Warszawie, a w 1994 roku stał się jednym z założycieli i twórców, a następnie profesorem Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusk¹.

Aktywną działalność naukową i dydaktyczną prof. Edward Potkowski dzielił z pełnieniem wielu funkcji w organizacjach krajowych i zagranicznych. W latach 1991–2004 był przewodniczącym Rady Naukowej Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW, kierownikiem Zakładu Wiedzy o Dawnej Książce UW, członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Nauki PAN (od 1990 roku), Zarządu Fundacji im. Aleksandra Gieysztora, a następnie jej Rady Naukowej (od 2010 roku), Komitetu Kasy im. J. Mianowskiego (1991–2009), Komitetu Redakcyjnego „Kwartalnika Historycznego (1985–2003), Komitetu Redakcyjnego „Wiadomości Historycznych” (1991–1998), redakcji „Przeglądu Humanistycznego” (2010–2011), Polskiego Komitetu Programu UNESCO, Komisji Historii Książki i Bibliotek PAN, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (od 1988 roku) oraz Comité International de Paléographie Latine (od 1997 roku).

Na podkreślenie zasługuje jego współpraca z Uniwersytetem w Tybindze (Eberhard-Karls-Universität, Institut für Geschichtliche Landeskunde und Historische Hilfswissenschaften). W jej ramach został jednym z kierowników programu badawczego „Pismo i książka w średniowieczu” oraz „Kartuzi” (1994–2004)².

Profesor Edward Potkowski specjalizował się przede wszystkim w szeroko rozumianych dziejach kultury w średniowieczu, zwłaszcza uwzględniających znaczenie książki rękopiśmiennej i drukowanej w Polsce i w Europie, pozycję pisarzy i notariuszy miejskich oraz rolę w dziedzinie krzewienia kultury – powstających już w późnym średniowieczu – księgozbiorów osób świeckich i duchownych. W tym zakresie na uwagę zasługują jego fundamentalne prace: *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, Warszawa 1984; *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006; *Le Livre manuscrit – la société – la culture dans la Pologne du bas moyen âge (XIVe–XVe)*, Warszawa 1987; oraz, aby wymienić jeszcze te ważniejsze artykuły opublikowane w języku polskim: *Produkcja ksiąg – nowe rzemiosło w miastach późnego średniowiecza*, „Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” 2004, vol. 21, s. 235–245; *Kultura piśmienna Irlandii we wczesnym średniowieczu*, „Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi. Studia i materiały” 2004, s. 15–25; *Autorytet prawa w średniowieczu [w:] Kultura prawnicza w Europie Środkowej*, red. Antoni Barciak, Katowice 2006, s. 16–34.

Publikował też odkrywcze i nowatorskie rozprawy poświęcone polskiej kulturze średniowiecznej na łamach różnych czasopism naukowych i w publikacjach zbiorowych w Niemczech i we Francji, przybliżając zachodniemu czytelnikowi osiągnięcia i wyniki badań polskiej historiografii dotyczących średniowiecza. Jego dorobek naukowy pokazuje, jak wiele zrobił dla rozwoju tej dyscypliny i dla nadania polskim badaniom dotyczącym kultury średniowiecznej odpowiedniej rangi na

¹ M. Kośka, *Profesor Edward Potkowski – sylwetka uczonego*, „Archeion” 2014, t. 115, s. 13–18.

² *Pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Historii Uniwersytetu Warszawskiego 1930–2010. Słownik biograficzny*, red. S. Brzeziński, K. Fudalej, Warszawa 2012, s. 96.

forum międzynarodowym. Warto tu wymienić choćby najważniejsze z jego prac: *Die Schriftkultur der Stettiner Kartäuser* [w:] *Bücher, Bibliotheken und Schriftkultur der Kartäuser. Festgabe zum 65 Geburtstag von Edward Potkowski*, hrsg. von. S. Lorenz, Stuttgart 2002, s. 165–193; *Schule und Bücher. Handschriften Produktion in den spät mittelalterlichen Schulen Polens* [w:] *La collaboration dans la production de l'écrit médiéval*, ed. H. Spillig, Paris 2003, s. 57–68; *Gott, Teufel und Schrift. Vorstellungen zu den heiligen und dämonischen Wirkungen der Schrift im Polen des 15–16. Jahrhunderts* [w:] *Religion und Magie in Ostmitteleuropa*, hrsg. von T. Wunsch, Münster 2006.

Nie zaniedbał również prof. Edward Potkowski obowiązku zwracania się do szerszych kręgów czytelniczych. Nieocenione zasługi położył w przybliżeniu oraz spopularyzowaniu wiedzy z zakresu średniowiecznej historii Polski i Europy. Już w 1965 roku opublikował ciekawą pracę pod tytułem *Mity*, w 1971 roku ukazała się kolejna publikacja: *Heretycy i inkwizytorzy* (wznowiona następnie w 2011 roku), trzy lata później: *Rycerze w habitach* (wznowiona następnie w 2003); w Warszawie w 1986 roku został opublikowany przekrojowy opis wojny stuletniej zatytułowany *Crécy-Orlean 1346–1429* oraz kolejno: *Warna 1444* (1990, wznowiona w 2004), *Grunwald 1410* (Kraków 1994) oraz *Zakony rycerskie* (Warszawa 1995, wznowione w 2011). Całą jego twórczość znamionuje znakomite opanowanie warsztatu naukowego oraz duża inwencja w rozwiązywaniu i podejmowaniu spraw zagadkowych i trudnych. Ponadto cechuje ją znaczna rozpiętość tematyczna oraz duży zakres chronologiczny.

Profesor Edward Potkowski miał lekkie pióro, swe prace pisał ze swadą, literackim polotem, w sposób łatwo zrozumiały dla każdego czytelnika. Siłą rzeczy ze względu na znaczną ilość poruszanych wątków jego prace historyczne dotyczące dziejów politycznych nie noszą znamion dogłębnych monografii. Nie takie było zamierzenie Profesora. Chciał zainteresować szerokie gremium mało znaną problematyką dziejów średniowiecznych, zwłaszcza Europy Zachodniej. Cel swój zrealizował w dwójnasób: zyskał nie tylko uznanie w polskim środowisku naukowym, ale przede wszystkim zjednał sobie oddanych uczniów w Uniwersytecie Warszawskim oraz znalazł rzeszę wiernych czytelników na terenie całej Polski. Tym samym jako znawca polskiej kultury przyczynił się do jej rozpropagowania. Jego prace czytało, studiowało i wychowało się na nich wielu historyków, archiwistów i bibliologów. Stało się to też możliwe dzięki osobistym cechom charakteru prof. Edwarda Potkowskiego. W środowisku naukowym, wśród kolegów historyków cieszył się opinią człowieka tolerancyjnego, życzliwego oraz gotowego do wybaczenia czasem niesłusznych uwag. Studenci i uczniowie darzyli go wielkim szacunkiem i poważaniem, zawsze widząc w nim swego Mistrza i Nauczyciela. Jego życzliwości doświadczyli uczestnicy konferencji w 2015 roku, w tym ja i moi doktoranci, kiedy po wysłuchaniu naszych różnorodnych wystąpień Profesor odniósł się z fachowymi uwagami do każdego z nas.

Profesor Potkowski nie ograniczał swych zainteresowań do historii. Pasjonował się filozofią i innymi naukami humanistycznymi. Był uzdolniony artystycznie, wiele rysował, głównie piórkami, a także używając kredek akwarelowych; pozostawił

kilka albumów. Swe czarno-białe rysunki przedstawiające zabytki architektury romańskiej, gotyckiej, ale także barokowej wzmocniał kolorami.

Pozostawił też obszerny księgozbiór zawierający książki głównie o tematyce historyczno-filozoficznej, wydane w Polsce, Niemczech, Francji oraz w Anglii.

Zawód nauczyciela akademickiego nie był dla prof. Edwarda Potkowskiego tylko urzędowym potwierdzeniem wykonywanego zawodu, ale także głębokim w swojej treści świadectwem postawy i roli życiowej. Swą rozległą wiedzą, doświadczeniem i życzliwą radą służył młodym adeptom nauki. Jego książki, choć minęło od czasu ich publikacji sporo lat, są w dalszym ciągu pożyteczną i instruktywną lekturą formującą rozwój intelektualny pokoleń historyków, archiwistów, bibliotekarzy oraz wszystkich interesujących się historią.

Danuta Quirini-Popławska

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

✉ Adres do korespondencji: danquirpop@poczta.onet.pl